Introducció

ORSOLA CASAGRANDE I MUSTAFA GÜNDOĞDU

Al final de la Segona Guerra Mundial, l'Iran estava ocupat per forces britàniques i soviètiques. Si els nazis l'haguessin capturat, el país hauria estat una base massa estratègica des d'on haurien pogut atacar la Unió Soviètica, motiu pel qual els aliats buscaven suprimir la milícia i la policia iraniana. A Mahabad, una ciutat majoritàriament kurda situada en un racó apartat del nord-oest de l'Iran, la retirada gradual de les forces iranianes (militars i policials) durant l'ocupació també va ser una oportunitat per als separatistes kurds, liderats pel carismàtic Qazî Muhammad, d'intentar la independència. El febrer de 1945, els enfrontaments entre la policia iraniana, que encara no s'havia retirat, i la població kurda de Mahabad van provocar la mort de cinc policies i un civil kurd, a més de marcar el punt final de la presència iraniana a la ciutat. Qazî Muhammad, que prèviament havia liderat tant l'organització kurda amb suport soviètic Komale Jiyaveney com el Partit Democràtic del Kurdistan de l'Iran, va aprofitar aquell moment per proclamar la República Kurda Independent de Mahabad.

En el seu manifest d'intencions per a aquesta nova i autogestionada república (un estat que incloïa tant Mahabad com les ciutats kurdes circumdants de Bukan, Piranshahr, Sardasht i Oshnavieh), Muhammad va promulgar una sèrie de compromisos clau que encara es poden identificar, si bé amb formats diferents, en les peticions dels

moviments d'alliberació kurds actuals. La República de Mahabad demanava autonomia per als kurds iranians dins l'estat de l'Iran, l'ús del kurd com a llengua de l'educació i l'administració, la constitució d'un consell provincial del Kurdistan que supervisés els assumptes socials i nacionals, que tots els funcionaris destinats a la zona fossin d'origen local i unitat i fraternitat amb el poble azerbaidjanès.

L'abril del mateix any, amb el suport dels soviètics, Muhammad va signar un tractat de pau amb Ja'far Pishevari, president de la República d'Azerbaidjan, que garantia que els drets de les minories azerbaidjanesa i kurda es respectarien en totes dues repúbliques. Un any després, no obstant això, les tropes soviètiques (que havien tingut una base a l'Iran durant la guerra, igual que les britàniques) finalment van abandonar el país,[1] i immediatament després el govern central de l'Iran va incomplir el pacte de retirada, i un mes després va destruir la república socialista kurda, que va caure enderrocada el 15 de desembre de 1946. La primera «nació kurda lliure» havia durat menys d'un any.

Un tribunal militar iranià, lleial a la dinastia Pahlavi, va condemnar Qazî Muhammad a morir penjat. Va ser executat el 31 de marc de 1947, a la plaça Chuar-Chira (Meydanî Çar Çira en kurd), al centre de Mahabad.

El llegat de la República de Mahabad encara és molt viu en la memòria cultural kurda, no només perquè va ser el primer experiment modern d'autogovern dels kurds, sinó també pels valors que defensava: igualtat, tolerància cultural, fraternitat amb els altres pobles de la regió i reconeixement de la llengua kurda. Com a tal, roman com un punt de referència històrica incontestable si es pretén escriure sobre els futurs kurds; una lent a través de la qual es poden contemplar futurs progressistes i positius, tot i que, en un moment donat, va concentrar esperança i desolació a parts iguals.

Els kurds són una de les nacions sense estat més grans del món. Estan en la mateixa situació que altres pobles apàtrides com els

1 Öcalan, A. (2011), «Democratic Nation», <https://www.freeocalan.org/books/downloads/en-brochure#democratic-nation_2017.pdf>. Per a més informació sobre Öcalan, consulteu Casagrande, O; Page, R. (ed.) (2021), The American Way, Comma, Manchester, p. 345-375.

tàmils, els uigurs, els rohingyes, els sahrauís, els catalans i tants altres que mai han gaudit de sobirania política en l'era moderna. Mai hi ha hagut un estat independent anomenat «Kurdistan». En comptes d'això, la paraula fa referència a una àrea geogràfica dividida entre quatre estats: Turquia al nord, l'Iraq al sud, Síria a l'oest i l'Iran a l'est, on els kurds conformen la majoria de la població. És per això que parlar d'una única literatura kurda és agosarat, com ho és parlar d'un sol moviment de resistència kurd, no només pels conflictes i desavinences autodestructius que Qazî Muhammad va lamentar en els seus últims dies, sinó per la fragmentació implícita causada simplement pel fet d'haver-hi tantes versions diferents del Kurdistan: quatre territoris, cinc dialectes (kurmandji, sorani, gorani, zazaki i iuri), nombrosos subdialectes (com el hawrami) i innombrables combinacions d'aquestes versions a les nacions amfitriones (Turquia, Síria, Iran, Iraq i altres estats). Representar la totalitat de totes aquestes subcultures dispars en una sola antologia és una tasca potser massa ambiciosa, però potser es pot trobar certa unitat en els futurs imaginats i en la lluita comuna per l'autogovern. Sense cap mena de dubte, el tret característic constant en aquestes subcultures han estat les tragèdies que han acompanyat aquesta lluita.

Al Kurdistan de Basur (també conegut com el Kurdistan iraquià o del sud) la lluita per l'autonomia arrossega una llarga trajectòria de derrotes, traïcions i massacres, incloent-hi un atac químic perpetrat pel règim de Saddam Hussein a la ciutat de Halabja l'any 1988, que va deixar 5.000 morts. La crisi del Golf de 1991 va ser una oportunitat per als kurds iraquians d'aconseguir l'autogovern, complementada amb una zona d'exclusió aèria creada per les forces de coalició, que va preparar el terreny per crear el govern regional del Kurdistan, encara existent, una entitat federal basada en una nova constitució, escrita després de l'enderrocament de Saddam, que garantia als kurds tant el dret a l'autogovern regional (mitjançant un sistema presidencial; un càrrec de primer ministre i un parlament), com la representació al parlament nacional de l'Iraq amb diputats elegits de la regió kurda. Aquesta constitució també atorgava als kurds el dret a presentar-se com a candidats a la presidència de l'Iraq. De fet, des de la caiguda de Saddam, tots els presidents de l'Iraq han estat kurds.

Tot i això, malgrat l'existència d'una administració regional, els kurds sempre han tingut una relació complicada amb el govern central. Els desacords encara són freqüents, sobretot pel que fa al petroli: tant Irbil com Bagdad reclamen els seus drets sobre territoris com Kirkuk o Mossul, rics en combustible; mentrestant, els kurds continuen negociant directament amb Exxon Mobil, Total i Chevron en territoris que Bagdad assegura tenir sota el seu control. Aquestes desavinences van desembocar el 2005 en un referèndum no oficial per a la independència del Kurdistan iraquià (en què el vot a favor va guanyar per àmplia majoria), seguit el 2014 per una petició de celebrar-ne un d'oficial. Aquesta sol·licitud va quedar sense resposta, en part perquè el govern central lluitava en aquell moment contra els atacs d'Estat Islàmic. L'any 2017, el president de la regió del Kurdistan, Masoud Barzani, va convocar un referèndum de manera unilateral al setembre, malgrat les moltes veus en contra d'autoritats nacionals i internacionals. El referèndum va tirar endavant, amb el 93 % dels votants a favor de la independència total. El resultat del referèndum, que no era vinculant, va provocar un conflicte militar entre el govern central iraquià i el govern regional kurd, que va perdre almenys un 40 % de la regió que controlava, incloent-hi els anomenats «territoris en disputa» de Mossul i Kirkuk, que van acabar en mans iraquianes. A causa d'aquestes conseqüències, Masoud Barzani va haver de dimitir, atès que, tal com molts observadors van recalcar, el referèndum havia estat mal planejat, fet de manera precipitada i, en comptes de portar la independència, va implicar per als kurds la pèrdua de moltes de les conquestes anteriors.

En altres zones de l'Iraq, però, hi podem trobar millors exemples del somni kurd. Hi ha dos petits enclavaments autogestionats que són una inspiració per a la causa: el camp de refugiats Martyr Rustem Cudi (més conegut com a Makhmur), a la província del Mossul; i la regió del Sinjar (Shengal), on els habitants són kurds yazidis.

Makhmur es pot considerar la mare de tots els intents posteriors d'autogovern i el primer gran èxit d'aquesta lluita des de la República de Mahabad. Els més de 12.000 refugiats que hi viuen van ser forçats a abandonar les seves llars al Kurdistan del Nord (Turquia) al principi dels noranta, després que el govern turc en cremés les

poblacions amb l'argument que hi havia infiltrats del PKK (Partit dels Treballadors del Kurdistan).[2] El 1997 van acceptar una oferta del KDP (Partit Democràtic del Kurdistan) per abandonar el camp d'Atroush, on s'havien instal·lat primer, i traslladar-se a Makhmur, un camp construït per Saddam Hussein (amb ajuda de l'ACNUR). Els refugiats van dirigir-se a aquesta àrea del desert i la van convertir en un camp, amb moltes mancances bàsiques, però habitable gràcies al subministrament d'aigua. Aquí, els refugiats van establir un òrgan de governança horitzontal, amb un consell que dirigia el camp, juntament amb un consell de dones i un sistema educatiu impartit en kurd, llengua prohibida a Turquia.

Sinjar és tràgicament conegut per la massacre que Estat Islàmic hi va perpetrar les primeres setmanes d'agost de 2014. Milers de kurds yazidis van ser assassinats, i més de 6.000 dones i nens van ser segrestats, molts dels quals van ser obligats a convertir-se en esclaus sexuals pels mercenaris de l'ISIS. Encara hi ha 2.800 desapareguts. Malgrat totes aquestes tragèdies, els yazidis de Sinjar de mica en mica retornen a la seva terra, on han constituït una administració autònoma complementada amb un cos de defensa.

A Turquia també hi ha hagut alguns èxits en la lluita per l'autogovern. El 15 de juliol de 2011, a Diyarbakir (Amed, en kurd), la capital del Kurdistan Bakur (el Kurdistan del Nord o turc), el DTK (Congrés de la Societat Democràtica), una plataforma d'associacions i moviments kurds, juntament amb el principal partit kurd, el BDP (Partit de la Pau i la Democràcia), va proclamar un autogovern nou i democràtic. L'autonomia democràtica va ser justament la solució per la qual Abdullah Öcalan (o «Apo», com se'l coneix familiarment), el líder del PKK, havia lluitat durant més d'una dècada, una ambició

2 El PKK (Partiya Karkerên Kurdistan / Partit dels Treballadors del Kurdistan) es va fundar durant un congrés celebrat els dies 26 i 27 de novembre de 1978 en un poble rural anomenat Fis (Ziyaret). Es va elegir un comitè central format per set persones, amb Abdullah Öcalan al capdavant. Com a moviment popular d'esquerres, el PKK s'organitza al voltant de comitès (polític, cultural, exèrcit, exèrcit de dones, joves, etc.). La primera acció armada del PKK va ser el 1984. Inicialment, donava suport a la reunificació del Kurdistan en un estat nou i independent, però a partir dels anys noranta, Öcalan va proposar un nou concepte: el confederalisme democràtic.

que el va fer acabar en una presó de màxima seguretat a l'illa d'Imrali, on encara hi és des del 15 de febrer de 1999, com un «Mandela kurd», només que en aquest cas la resta del món s'ha oblidat d'ell.

L'autonomia democràtica implica una sèrie de coses: «arribar a una solució de compromís amb els estats nació» i respectar «el llegat historicosocial dels pobles i les cultures» mitjançant la consagració de drets fonamentals i irrevocables dins una constitució revisable. «Les condicions principals d'aquest acord és que els estats nació sobirans (com ara Turquia, l'Iran, l'Iraq o Síria) abandonen la negació i les polítiques d'anihilació i que la nació oprimida (els kurds) desisteixi de la idea de formar el seu propi estat nació». En altres paraules, totes les parts han de renunciar a les seves tendències d'estat, un procés del qual no podem esperar que sigui senzill ni lineal. En paraules d'un comentarista: «Els països de la UE han necessitat més de 300 anys d'experiència d'estat nació fins a acceptar que l'autonomia democràtica és la millor solució per solucionar els problemes regionals, nacionals i relatius a les minories dels estats nació».[3]

A la proclamació del 2011 hi va seguir, l'agost del 2015, l'anunci d'autogovern que van fer els confederalistes del DTK (Congrés de la Societat Democràtica) a Sur, als afores d'Amed. La reacció del govern central turc va ser immediata: imposició de tocs de queda permanents a moltes localitats de la regió. El toc de queda (i setge) a Sur va començar l'11 de desembre de 2015. El setge es va allargar més de tres mesos i va destruir bona part del veïnat. En les lluites entre la policia i soldats turcs, d'una banda, i les milícies kurdes, de l'altra, s'hi va desplegar artilleria pesant i armes de foc. El setge va acabar-se el 10 de març de 2016, amb la derrota dels separatistes. Almenys 200 persones hi van perdre la vida, la majoria civils. La pel·lícula Ji Bo Azadiyê, d'Ersin Çelik, explica la història del setge i la defensa del barri que van fer les milícies kurdes.

3 Carraher, S. (2016), «Birinci Bodrum, First Basement», <https://globalrights.info/2016/07/75017/>.

Paral·lelament, el 14 de desembre de 2015 el govern central turc també va declarar un toc de queda de 24 hores a la ciutat de Cizre.[4] Com ja havien fet en altres llocs, els militars turcs van usar artilleria pesant per bombardejar zones residencials. El 7 de febrer de 2016 va ser el dia més violent: en només un dia, almenys 178 civils van morir a mans de les forces de seguretat turques, la majoria a trets o cremats vius, atès que els soldats turcs van vessar benzina per calar foc als soterranis on es refugiaven.

Potser el triomf més reeixit d'aquest mosaic de moviment de resistències cal anar a buscar-lo a Síria, enmig de la Guerra Civil actual (2011 - present). Amb la República de Mahabad sempre com a punt de referència, i amb Öcalan com a líder in absentia, els kurds per fi van tenir l'oportunitat d'implementar una autonomia democràtica a Rojava (ara la Federació del Nord-est de Síria-Rojava). Contra tot pronòstic, els kurds han anat donant forma i posant en pràctica un nou sistema de governança enmig d'una guerra cruenta. Des del principi (2011), els kurds sirians han optat per una «tercera via», renunciant a prendre partit per cap banda, ni pel govern d'Assad ni per l'anomenada «oposició d'Assad», que consideren titelles d'altres estats, principalment de Turquia.

Tal com va descriure l'acadèmic Thomas Jeffrey Miley: «Semblava com si una tercera i revolucionària via emergís de la voràgine de la guerra civil a Síria; una alternativa eficaç a la dialèctica catastròfica i negativa de la tirania i el caos en què la regió, fins i tot el món sencer, semblava que s'havia endinsat, cada cop més i sense escapatòria. Rojava es va convertir en una llum llunyana i progressista brillant enmig de la fosca i reaccionària nit, un far rar d'esperança en un lloc llunyà i exòtic. Un territori on tant europeus com americans d'esquerres podien projectar els seus somnis anticapitalistes i il·lusions democràtiques radicals. Era una mica com el moviment zapatista de Chiapas, a Mèxic, excepte que Rojava s'ubica al bell mig de l'epicentre global de la pugna geopolítica, cosa que sens dubte fa

4 Global Rights (2016), «The Death Basements of Cizre: Five years on, victims are still fighting for justice», <https://globalrights.info/2021/02/the-death-basements-of-cizre#five-years-on-victims-are-still-fighting-for-justice>.

que els esdeveniments revolucionaris del nord-est de Síria siguin encara més intrigants, mentre que també en multiplica les moltes i evidents contradiccions».[5]

Dotze anys més tard, els kurds de Rojava van derrotar l'Estat Islàmic durant l'heroica resistència de la ciutat de Kobane del 2014-15, i van alliberar Raqqa, considerada la capital del Califat, l'any 2017, i també altres regions, fins a arribar a alliberar l'últim baluard d'Estat Islàmic, Baghouz, el 2019. Els kurds han construït escoles i universitats, a més d'organitzar consells i comunes per governar les ciutats, províncies i regions. El govern turc sempre ha detestat els kurds, i continua fent-ho, motiu pel qual va donar suport (logístic i econòmic) a Estat Islàmic (i no només a Rojava, com un informe recent sobre el genocidi yazidita a Shengal posava de manifest).[6] Això també explica la seva intervenció a Afrin, ocupat per Síria, a Serekanîye i a altres zones on els kurds i altres pobles (assiris, armenis, sirians, txetxens, àrabs) viuen en pau, governant i defensant de manera col·lectiva un model que tots ells han contribuït a crear. És a la Rojava lliure que la llengua (no només el kurd) i la cultura (cinema, teatre, literatura, música) han prosperat més.[7]

Dos desitjos van donar peu a aquesta antologia: d'una banda, ens va semblar interessant proposar a escriptors kurds de tots quatre territoris (el Kurdistan del Sud a l'Iraq, Kurdistan del Nord a Turquia, Rojava a Síria i Rojhilat a l'Iran), com també de la diàspora, el repte d'imaginar com seria el Kurdistan un segle després de la República de Mahabad, el primer intent d'independència; de l'altra, aquest llibre representa per a molts autors una oportunitat per escriure amb

5 Miley, T. J. (2020), «The Kurdish Freedom Movement, Rojava and the Left», <https://merip.org/2020/08/the-kurdish-freedom-movement-rojava-and-the-left-295/>.

6 Wintour, P. (2022), «Turkey should face international court over Yazidi genocide, report says», <https://www.theguardian.com/law/2022/jul/05/turkey-should-face#international-court-over-yazidi-genocide-report-says-helena#kennedy>.

7 Els festivals a Rojava inclouen: el Festival Internacional de Cinema de Rojava, el Festival de Cinema de Kobane, dos festivals literaris (Osman Sabri i Martir Herekol), un festival anual infantil, competicions musicals biennals, el Festival de la Cultura Assíria, un Festival de la Dona, un festival de teatre (Qamishlo), un festival anual de dansa i el Festival Internacional de Cinema Leloun (celebrat en els camps de refugiats de Shehba).

llibertat en la seva llengua, sense (esperem) el risc de ser perseguits. Malauradament, una de les escriptores, Meral Şimşek (originària d'Amed), s'enfronta actualment a un judici, acusada de «fer propaganda a favor d'una organització terrorista i ser-ne membre». Com a «prova», la seva acta d'acusació cita fragments dels seus escrits, més en concret del conte que es recull en aquesta antologia, «Arzela». El fiscal turc ha inclòs el text en la seva acusació com a prova contra ella, fins i tot abans que es publiqués aquest llibre. Şimşek explica que «el país utòpic que apareix a la història es considera una prova. El nom de la protagonista, Arzela, suposadament és el meu nom en clau. I encara que la història ni tan sols passa a Turquia, la descriuen com un pla futur del PKK».[8]

Els contes d'aquesta antologia s'inspiren i s'imaginen el futur a partir de Mahabad. Els autors provenen de tots els racons del Kurdistan i escriuen en dos dels seus cinc dialectes: el kurmanji i el sorani. Alguns no tenen prou confiança per escriure en la seva llengua materna, i canvien al turc o a l'anglès, una demostració més de totes les formes d'alliberament (incloent-hi el cultural i el lingüístic) que encara estan per assolir.

Les històries de Sema Kaygusuz, Yıldız Çakar, Meral Şimşek i Jîl Şwanî exploren l'impacte de la destrucció ecològica del Kurdistan a càrrec de les forces ocupants, però amb un cert marge d'esperança en el futur. El relat de Hüseyin Karabey descriu les muntanyes del Kurdistan com a refugi dels ecoactivistes, de la mateixa manera que durant molts anys ho han estat dels activistes polítics (incloent-hi molts líders polítics kurds com Molla Mostafa Barzani, Jalal Talabani, Abdul Rahman Ghassemlou i Abdullah Öcalan). La història escrita per Selahattin Demirtaş, polític kurd a la presó, imagina un nen, víctima de la guerra, que en créixer es converteix en cap d'estat del Kurdistan i impulsor d'un pacte a l'Orient Mitjà que unifica la regió el 2046, un segle més tard que Mahabad, que mostra també el paper que la lluita va tenir en l'alliberament de les dones kurdes.

8 Kuray, Z. (2021), «Meral Şimşek: I will not remain silent», <https://anfenglishmobile.com/culture/meral-Simsek#i-will-not-remain-silent-54964>.

Malgrat que el dolor, la destrucció i el patiment són característiques comunes en aquestes històries, una altra de les constants és l'esperança (hevi en kurd). Mahabad va ser un far d'esperança per als kurds, però els el van arrabassar de manera brutal. Anys després de l'esfondrament de Mahabad, els kurds encara s'aferren a aquesta hevi. La història de Karzan Kardozi ressona amb això: en un món postapocalíptic, una noia jove d'ulls verds és l'únic infant que sobreviu a una improbable malaltia. D'altra banda, «L'última esperança», de Qadir Agid, ho porta a l'extrem: Qazî Muhammad es troba en una ciutat futura dirigida per robots on s'assabenta que la maledicció dels kurds, ésser sempre abandonats pels seus aliats, ha tornat a passar.

Un dels personatges del conte de Muharrem Erbey es diu Mahabad, cosa que ens recorda una tradició que també fa que Hevi sigui un dels noms més posats entre les nenes kurdes. Els kurds continuen posant als seus fills noms com Zîlan,[9] Dersîm[10] i Halabja, tot i que evoquen tragèdies colossals. Per als kurds, l'acte d'esperança i el deure del record –per tal que aquestes tragèdies no tornin a passar– van de bracet. Un altre nom esperançador que sentireu moltíssim a les comunitats kurdes és Jîyan (en kurd, «vida»).

Tal com els relats de Jahangir Mahmoudveysi i Ava Homa ens recorden, potser arribarà el dia en què aquesta llarga letargia acabarà i el sol tornarà a brillar sobre els kurds; el dia en què puguin encendre espelmes per honorar el record dels caiguts en la lluita i celebrar a les places del Kurdistan aquells primers passos fets a Mahabad. La història d'Ömer Dilsoz tracta d'un grup de kurds que duen a terme investigacions sobre formes més eficients d'energia solar. L'any 2146, 200 anys després de Mahabad, l'objectiu finalment s'ha aconseguit: a la plaça Çar Çira (la plaça de les quatre espelmes) llueix una estàtua de

9 Zilan va ser una massacre perpetrada per les Forces Terrestres Turques en què van morir entre 5.000 i 15.000 civils kurds. L'atac va ser dirigit per l'oficial de l'exèrcit (i posterior president) İsmet İnönü, a la Vall de Zilan, província de Van, el 12 i 13 de juliol de 1930, durant la rebel·lió d'Ararat, a la província d'Ağrı.

10 Dersîm fa referència a un aixecament kurd alauita contra el govern central a la regió de Dersim, a l'est de Turquia, liderat per Seyid Riza, un cap de la tribu Abasan. Com a resultat de la campanya de les Forces Armades Turques el 1937 i el 1938 contra la rebel·lió i la posterior massacre, van morir entre 13.000 i 40.000 kurds, amb desenes de milers de desplaçats internament.

Qazî Muhammad i oneja la bandera kurda, al mateix lloc on ell i els seus camarades van ser penjats, i que ara acull la seu de la Universitat de Ciència i Tecnologia del Kurdistan en una nació independent. Aquest relat també ens mostra com el desig d'un Kurdistan independent encara crema en molts cors, fins i tot en un futur en què moltes altres nacions estat han desaparegut o s'han fusionat.

Nariman Evdike, de Rojava (el Kurdistan sirià) aborda les maneres com diverses nacions, llengües i cultures (no només la kurda, sinó també l'armènia) han estat brutalment i sagnantment reprimides durant segles i, tot i això, no només han sobreviscut, sinó que fins i tot n'han augmentat la representació. No és sorprenent llegir sobre aquestes qüestions i preocupacions en una història de Rojava, perquè el que la Revolució de Rojava fa és precisament promoure i defensar la coexistència de cultures, pobles i llengües.[11] Rojava és potser avui el lloc on la hêvî té més probabilitats de materialitzar-se.

11 Dades del 2014: <https://rojavainformationcenter.com/storage/2021/07/2014-Social-Contract-of-the#Autonomous-Regions-of-Afrin-Jazira-and-Kobane-1.pdf>. Versió actualitzada de 2016: <https://rojavainformationcenter.com/storage/2021/07/2016-Social-Contract-of-the-Democratic#Federation-of-Northern-Syria.pdf>.